

Posudek vedoucího diplomové práce

Tomáš Vališka – *Metodologie psychofyzického problému v Bergsonově Hmotě a paměti*

Deklarovaným hlavním cílem předložené práce je „stanovit metody, jež určují způsob řešení problémů [Bergsonovy] *Hmoty a paměti*“ (s. iii). Autor při vytčení tohoto cíle vychází z místa ve 4. kapitole *Hmoty a paměti*, kde Bergson píše, že při řešení problémů v uvedeném spisu i ve své předešlé významné práci *Esej o bezprostředních datech vědomí* „využil stejný metodický princip“ (s. 1). Ústřední teze předložené práce pak zní, že „se sice jedná o stejný metodický princip, který však při aplikaci na odlišné problémy konstituuje odlišné verze jedné metody“ (s. 1). Tuto metodu autor – opět v návaznosti na Bergsona – nazývá intuitivní metodou a ohlášené odlišné verze z *Eseje* a z *Hmoty a paměti* nazývá empirickou, resp. metafyzickou verzí (jejíž složkou je ovšem i empirická verze) této metody. Jádrem předložené práce spočívá v soustředěném a náročném pokusu o racionální rekonstrukci detailní podoby metody, která má podle Bergsona být – podle autora v odlišných verzích – implicitně při díle při rozvíjení myšlenek v *Eseji* a v *Hmotě a paměti*. Podstatným komplementem tohoto pokusu je pak ambiciózní pokus o interpretaci zásadních momentů v myšlenkové stavbě *Hmoty a paměti* ve světle rekonstruované metody, přičemž úspěšnost či přijatelnost této interpretace má zároveň představovat hlavní argument pro přiměřenost podané racionální rekonstrukce. Hlavním vedlejším výdobytkem realizace tohoto plánu má být vykazání vývoje „některých ústředních pojmů Bergsonovy filosofie mezi [*Esejem* a *Hmotou a paměti*]“ (s. 1), a to především pojmů trvání a svobody.

V kapitole 1 autor představuje určitý soubor pojmů Bergsonovy filosofie, které jsou základní přinejmenším v tom smyslu, že ustavují základní rámec i myšlenkovou matérii autorovy zamýšlené racionální rekonstrukce obou verzí Bergsonovy metody, totiž pojmy psychologického trvání, bytostné orientace intelektu na praxi a způsobů realizace této orientace neboli „základních pojmů intelektu“ (s. 3 a *passim*) – homogenního prostoru, čísla a homogenního času. Hlavním úkolem kapitoly 2 je formulování a výklad tří základních pravidel (a jejich komplementů), která podle autorovy racionální rekonstrukce tvoří tzv. empirickou verzi Bergsonovy intuitivní metody v režimu objevování. Jádrem výkladu je zásadní Bergsonovo rozlišení mezi rozdíly ve stupni a rozdíly v povaze a zaujme především autorovo tvrzení, že „diference mezi [rozdíly ve stupni] a rozdíly v povaze ... jsou do jisté míry arbitrární, jako je arbitrární každé hypotetické uspořádání bezprostřední zkušenosti“ (s. 27). Autor podává rovněž výklad o povaze intuitivního aktu a o jeho vztahu k intelektu a jeho aktům u Bergsona, čímž si připravuje půdu pro následující výklad, tvořící vlastní těžiště předložené práce. Kapitola 3 je věnována formulování a výkladu základních sedmi pravidel (a jejich komplementů), které podle autora tvoří tzv. metafyzickou verzi Bergsonovy intuitivní metody (tato verze podle autorova přesvědčení, jež se posléze snaží obhájit, „integruje pravidla a postupy empirické verze, ačkoli se jimi nevyčerpává“ (s. 39)). Autor zavádí pozoruhodný ústřední výkladový koncept tzv. intelektuálního faktu, představující jakýsi kontrapunkt intuitivní zkušenosti s celkem trvání (přičemž „celkový charakter“ je podle autorovy poněkud vágní a problematické teze tím, co odlišuje metafyzické problémy od problémů empirických (s. 39)). Podle autora platí, že „metafyzická verze intuitivní metody ... je v jistém smyslu metodou porozumění intelektuálním faktům“ (s. 44), a v souladu s tím lze sled předkládaných metodických předpisů stručně charakterizovat jako cestu k náležitému stanovení a uchopení předmětu intelektuálního

faktu prostřednictvím neredukovatelné intelektualizace trvání, která se v jistém smyslu musí vzdát i samotné původní zkušenosti trvání. V závěrečné kapitole 4 autor nabízí výklad hlavní myšlenkové linie *Hmoty a paměti* prizmatem ustavených metodických pravidel, který má ambici originálním způsobem a jasněji než konkurenční interpretace poukázat na některé aspekty Bergsonova projektu ve vykládaném spisu a podpořit tak přijatelnost rekonstruované podoby Bergsonovy metody. Pomocí aplikace prvních tří pravidel metafyzické verze intuitivní metody autor nejprve – mj. i pomocí svébytné interpretace Bergsonovy „metodické výzvy“ „k preferenci hlediska času před hlediskem prostoru“ (s. 64) – dospívá k tomu, že „základní problém *Hmoty a paměti* ... v obecné ... podobě spočívá v otázce po koexistenci řádu vnímání a řádu vědy“ (s. 56) či řádu „obrazů vědy“ (s. 63 a *passim*); jeho interpretace povahy intuitivní metody u Bergsona pak autorovi mj. umožňuje vymezit se vůči monistickým výkladům Bergsonovy ontologie, ovšem s tím, že i dualistické „[o]ntologické rozlišení mezi hmotou a duchem“ je pouze hypotetické, protože „je ... platné ... pouze v té míře, v níž umožňuje uspořádat a poznat problém vnímání“ (s. 67). V dalších částech 4. kapitoly se pak samostatně řeší problematika řádu vnímání, a to za pomoci rozdílu ve stupni mezi vněmem (který je dále traktován v termínech vztahu vnějšího vnímání a afekce) a vzpomínkou (která je dále traktována v termínech vztahu mezi mechanickou a obrazovou pamětí), a problematika řádu obrazů vědy, při jejímž traktování hraje ústřední úlohu zkušenost intelektualizovaného trvání a z ní plynoucí Bergsonova teorie rozdílných rytmů trvání, a celý výklad kulminuje (na pozadí uplatnění šestého a sedmého pravidla metafyzické verze rekonstruované metody) v autorově návrhu správné formulace a náležitého obecného řešení toho, co již obecně a „neanalyzovaně“ vykázal jako základní problém *Hmoty a paměti*: podle autora jde v konečném důsledku o otázky vztahu či koexistence jednak „svobodné činnosti vědomí a pravidelnosti hmotného světa,“ jednak „relativně stálé a stabilní kvality a homogenního, pravidelného pohybu“ (s. 94), a v jejich řešení hraje zásadní roli náležité uchopení úlohy těla a paměti.

Autor v předložené práci osvědčuje detailní a (nakolik mohu soudit) velmi dobrou znalost textu *Hmoty a paměti*, porozumění klíčovým věcným otázkám, které Bergson v tomto spisu řeší, a rovněž schopnost netriviálně vztáhnout obsah konkrétního nesnadného Bergsonova textu k širšímu pojmovému i teoretickému rámci Bergsonova myšlení v jeho radikálnosti a problematičnosti. Neméně pozoruhodná je autorova schopnost soustředěného a rozlišeného sledování a rozvíjení dané problematiky ve vysoce abstraktních a zároveň komplexních polohách, a to navíc formou samostatného promyšlení, které vede k některým podle všeho původním vhledům do centrálních momentů Bergsonovy filosofie. Z hlediska celkového rozvržení práce nemám námitek, členění je přehledné a přiměřené tématu i výkladovým záměrům autora. Ponechám-li stranou hlavní námitky uvedené níže, lze za slabinu práce považovat jistou rozvleklost, k níž přispívá nadměrné opakování některých výkladových motivů, a rovněž opakovaný výskyt poměrně hrubých gramatických chyb (zejména ve shodě přísudku s podmětem). Zarážejícím nedostatkem je vzhledem k zaměření práce i malý počet sekundárních zdrojů, s nimiž autor pracoval, a ještě menší míra faktického uplatnění sekundární literatury, a v návaznosti na to téměř úplná absence zohledňování alternativních výkladů relevantních Bergsonových koncepcí v předložené práci.

Nejsem expert na Bergsonovu filosofii z historického ani z věcného hlediska, a mé hlavní kritické připomínky budou proto mířit na metodické aspekty předložené práce (případné námitky stran přiměřenosti výkladu Bergsonově filosofii ve světle současného bádání ponechávám na oponentovi).

(1) Moje hlavní námitka se týká ukotvení, resp. dodatečného ověřování ústřední části výkladu – racionální rekonstrukce pravidel ztělesňujících Bergsonovu intuitivní metodu v její empirické i metafyzické verzi – v, resp. na pramenných Bergsonových textech. Fakticky vzato vychází celý autorův výklad z jediné velice vágní Bergsonovy poznámky ve 4. kapitole *Hmoty a paměti*, podle níž je při řešení problémů v *Eseji* i v *Hmotě a paměti* využit „stejný metodický princip“ (s. 1). Rekonstrukce jednotlivých předpisů vzatých zvláště i v jejich souvislostech je pak v autorových rukou záležitostí čistě spekulativní extrapolace, a to ani ne tak přímo z konkrétních pasáží relevantních Bergsonových textů (tj. *Eseje a/nebo Hmoty a paměti*), jako z určité ne zcela neproblematické autorovy interpretace těchto pasáží v kombinaci s rovněž netriviální interpretací některých ústředních pojmů Bergsonova myšlenkového rozvrhu. Nelze říci, že by si autor tohoto problémového aspektu svého výkladového projektu nebyl vědom – v *Úvodu* výslovně uvádí, že výkladovou metodou jeho práce je „racionální rekonstrukce“ (s. 1) a že „hlavním argumentem pro výskyt empirické i metafyzické verze intuitivní metody v textu *Hmoty a paměti* [bude] to, že ukážeme, jak byly příslušné koncepce objeveny buď pomocí empirické verze intuitivní metody, nebo prostřednictvím metafyzické verze intuitivní metody“ (s. 1), a v *Závěru* dodává, že se jedná „pouze o návrh“ a že jím navržená metafyzická verze intuitivní metody „by mohla osvětlit ty Bergsonovy práce, kde pojednává o celkových problémech týkajících se intelektuálních stránek naší přímé i nepřímé zkušenosti“ (s. 104). Přesto se nabízí otázka, nakolik jsou navržené soubory pravidel metody přiměřené tomu, co měl Bergson při sepisování zejména *Hmoty a paměti* (a v menší míře *Eseje*) v metodickém ohledu na zřeteli, a ještě je naléhavější otázka, zda se autorovi podařilo představit přesvědčivý standard pro rozhodnutí takové otázky přiměřenosti: domnívám se, že pouhá skutečnost, že přečteme-li určité pasáže *Hmoty a paměti* prizmatem navržených metodických předpisů, dostaneme koncepci, která je koherentní jak vnitřně, tak s ohledem na některé obecnější Bergsonovy kategorie, ke kýženému závěru zdaleka nepostačuje.

(2) S tím úzce souvisí jiný problematický aspekt celkového rozvržení práce, a sice skutečnost, že autor se prakticky vůbec nevěnuje Bergsonovým pozdějším retrospektivním reflexím na metodiku vlastní filosofické práce v různých fázích jeho myšlenkového vývoje, které lze (jak lze zjistit i velice zběžnou rešerší) nalézt v některých Bergsonových pozdějších textech, zejména v některých pasážích knihy *Myšlení a pohyb* z r. 1934. Autor se tak možná připravil o možnost posílit textovou bázi pro svůj beztak vysoce spekulativní interpretační projekt, a zcela jistě toto opominutí znamená, že ať už by byl výsledek jakýkoli, nepodrobil autor svůj výklad metody v *Hmotě a paměti* textovému testu, který je v oboru dějin filosofie téměř závazný.

Předložená práce je pozoruhodná svojí celkovou ambicí směřující k věcným a systematickým přesahům výkladu konkrétní historické filosofické pozice a schopností autora o samostatné a v mnoha ohledech inspirativní promyšlení dané problematiky, jednoznačně splňuje požadavky kladené na diplomovou práci v oboru Filosofie a doporučuji ji k obhajobě. Vzhledem k uvedeným problematickým rysům ji předběžně navrhuji hodnotit jako *velmi dobrou*.

Jan Palkoska

V Praze dne 4. září 2017